

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וישב תשע"ח

להזהר בכבוד הבריות

חומר הענין של ביוש הזולת

התורה מספרת על תמר: "הוא מוצאת, והיא שלחה אֶל חַמִּיָּה לֵאמֹר: לְאִישׁ אֲשֶׁר אֶלֶה לוֹ אֲנֹכִי הֲרֵה... הַכֵּר נָא, לְמִי הַחֲמִמְתָּ וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה. וַיַּכֵּר יְהוָה וַיֹּאמֶר: צְדָקָה מִמֶּנִּי¹, פִּי עַל פֶּן לֹא נִתְתִּיָּה לְשֵׁלָה בְּנִי" (בראשית לח, כה-כו). אמרו חז"ל, "כיון שהודה ואמר צדקה ממני, יצתה בת קול ואמרה: אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור, חייך שאני מציל בזכותך ג' מבניך מן האור. מאן נינהו? - חנניה מישאל ועזריה" (סוטה י, ב). הרי, שבשכר ההודאה של יהודה, זכו בניו לנס גדול, שחנניה מישאל ועזריה לא נשרפו בכבשן האש (דניאל פרק ג).

נשאלת השאלה: איזו גדלות יש כאן מצד יהודה? יהודה עשה דבר פשוט ומתבקש, הודה על האמת שתמר לא אשמה, כדי שלא ישרפו אותה יחד עם שני בניו שבבטנה, על לא עוול בכפם. למה מגיע על זה שכר כל כך גדול?

אלא שזהו דבר קשה מאד לאדם, הבושה הזו, להודות במה שקרה באמת. לכן, בשכר הבושה הגדולה שיהודה קיבל על עצמו, זכה שהקב"ה יציל את חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש בנס גדול.

למה תמר לא גילתה בעצמה את האמת? אומר רש"י: "לא רצתה להלבין פניו ולומר 'ממך אני מעוברת', אלא 'לאיש אשר אלה לו'. אמרה: אם יודה מעצמו - יודה. ואם לאו - ישרפוני, ואל אלבין פניו. מכאן אמרו: נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים" (רש"י בראשית לח, כה). הגמרא אומרת, שיש כעין שפיכות דמים בהלבנת פני חברו. "כל המלבין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים" (ב"מ נח, ב). למה? כי "אזיל סומקא ואתי חוורא" (שם). תחילה הוא מסמיק, ואח"כ מחויר, וכאילו נשפך דמו מפניו. הרי שיש כאן כעין שפיכות דמים². ולכן, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, כדין "יהרג ואל יעבור" שישנו ברציחה של ממש³.

הפוסקים נחלקו, האם דברי חז"ל אלו מתפרשים כפשוטם, שצריך באמת ליהרג כדי לא להלבין פני חברו ברבים (כן דעת התוס' סוטה י, ב ד"ה נוח, וב"שערי תשובה" לרבינו יונה, שער ג' אות קלט), או שאין כוונת הדברים כפשוטם, ונאמרו רק על דרך המוסר (כן נראה מהרמב"ם שהשמיט דין זה, וכן מבואר במאירי בסוטה שם). אמנם הגמרא מביאה מעשה במר עוקבא, שנכנס ממש לתוך כבשן האש כדי שלא לבייש עני אחד, אבל שם הרי לא נשרף ממש, רק נכוו רגליו מעט (כתובות סז, ב). אבל לאבד עצמו לדעת ממש, להפיל עצמו

לכבשן האש, כדי לא להלבין פני חברו ברבים - מחלוקת הראשונים אם באמת אדם חייב בזה. ובכל זאת, אם יש ראשונים שסוברים שצריך ליהרג ולא לעבור על זה, רואים עד כמה הדבר חמור. לכן התייחסו חז"ל בחומרה רבה כל כך למלבין פני חברו ברבים, ואמרו: "המלבין את פני חברו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא" (ב"מ נט, א).

זהירות מיוחדת מהלבנת פנים בא"י

הגמרא מביאה, שאביי שאל את רב דימי (שבא מארץ ישראל לבבל): "במערבא במה זהירי?" כלומר: באיזו מצוה זהירים במיוחד בארץ ישראל? אמנם כל יהודי חייב לקיים את כל המצוות, אבל ראוי לכל אדם שיקבל על עצמו מצוה שבה יהיה זהיר באופן מיוחד⁴. במה א"כ נזהרים במיוחד היהודים הגרים בארץ ישראל? אמר לו: בהלבנת פנים (ב"מ נח, ב).

למה נזהרו בארץ ישראל במיוחד בדבר הזה? הרי הלבנת פנים איננה מן המצוות התלויות בארץ! חשבתי, אולי בגלל שבני ארץ ישראל ראו תדיר מול עיניהם את התוצאות הנוראות של הלבנת פנים⁵. חורבן המקדש השני, המלחמה הנוראה שהתלוותה אליו, רבבות היהודים שנהרגו ונפלו בשבי וגלו מארצם באותה תקופה ובתקופות שלאחריה, כל המקומות שנחרבו בארץ ישראל - הכל בא ונתגלגל כתוצאה מזה שהלבינו את פניו של בר קמצא, כפי שמסופר בגמרא (גיטין נה, ב - נו, א). בר קמצא ודאי לא היה צדיק גדול, אם הלך והלשין לרומאים כדי לנקום בכל עם ישראל על הבושה שביישו אותו כמה אנשים בודדים. כנראה יושב עד היום בגינהם בגלל המעשה הזה. אבל חז"ל אמרו, "בא וראה כמה גדול פתח של בושה, שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא, והחריב את ביתו ושרף את היכלו" (שם נו, א). עד כדי כך הקב"ה הקפיד על הלבנת פניו של יהודי ללא הצדקה. לכן היו זהירים במיוחד בארץ ישראל בהלבנת פנים.

התורה עצמה נזהרת בכבוד הבריות

התורה מקפידה על בשתו של יהודי לא רק כשהיא באה לו מאחרים, אלא גם כשהיא באה לו ע"י עצמו. התורה אומרת: "פִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׁה וּטְבַחוֹ אוֹ מְכָרוֹ - חַמְּשָׁה בָּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר, וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה" (שמות כא, לה). למה על שור משלם הגנב חמישה, ועל שה ארבעה? יש שני הסברים לזה בגמרא, אבל לפי פירוש אחד, הטעם הוא, מפני שחם הקב"ה על כבודן של הבריות. ולכן, שור שהולך

שלום הבית.

חז"ל אמרו: "לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו [שלא לצערה (רש"י)], שמתוך שדמעתה מצויה - אונאתה קרובה" (ב"מ נט, א). כלומר, פורענות אונאתה ממחרת לבא (רש"י שם). אשה בטבעה קרובה לבכות יותר מן האיש, והקב"ה לא שותק על דמעות, וגם לא על אונאת דברים. "כל השערים ננעלים, חוץ משערי אונאה" (ב"מ שם), שהצועק לשמים על אונאת דברים - תפלתו מתקבלת יותר מכל תפלה אחרת. ממילא, אם אשה תצעק לה' על שבעלה מצער אותה, ימהרו בשמים לעשות איתו משפט. בגמרא מובא מעשה בחכם אחד שציער את אשתו, ומחמת צערה נשרה דמעה מעיניה, ובאותו רגע נפל אותו חכם מהגג ומת (כתובות סב, ב). אמנם אותו חכם לא התכוין כלל לצער את אשתו, אבל סוף סוף היא בכתה בגללו, ובגלל זה הוא מת.

חשבתי, אולי מותר לומר, שהמצער את אשתו, חוץ ממה שעובר על "לא תזנו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) - שזה לאו שעוברים עליו כשמצעים כל יהודי (עי' סהמ"צ לרמב"ם ל"ת רנ"א) - חוץ מזה, אפשר שעובר גם על "פלא אלמנה ויתום לא תענון" (שמות כב, כא). שהרי במה שונה אשה אלמנה מאשה שאיננה אלמנה? בזה שאין לה בעל שיגן עליה. ממילא, אשה שבעלה מצער אותה, הרי אין לה בעל שיגן עליה, ואם כן הרי היא כאלמנה לענין זה, ובעלה שמצער אותה עובר גם משום "פלא אלמנה ויתום לא תענון"⁶. צריך מאד להזהר לא לצער את האשה.

לכבד את מלך הכבוד

אם כל כך גדול הוא העונש על ביוש חבירו ואי הזהירות בכבודו, הרי במדה כנגד מדה, כשאדם מכבד את אחרים, שכרו בודאי גדול מאד. שהרי מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא, א) פי חמש מאות (רש"י שמות כ, ו). עד היכן מגיע כבוד הבריות? - מורי ורבי הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל לא היה מסוגל לדבר עם אדם כשהוא עומד ורבי יחזקאל יושב. למרות שרבי יחזקאל היה כבר זקן, כשדיבר עם תלמיד צעיר הוא אמר לו: "אינני יכול לדבר כשצלם אלקים עומד", וביקש מהבחור לשבת. גם אנו צריכים להרגיש כך כלפי כל אדם, אפילו הוא גוי! להרגיש שהוא צלם אלקים! כל שכן שצריכים להרגיש כך כלפי יהודי, שהוא בן עם ה'. כל שכן אם הוא מאלה שהקב"ה ציוה לכבד אותם; אב ואם שהוא חייב לכבדם, תלמיד חכם צריך לכבד, מלך צריך לכבד, אפילו במלך רשע מוצאים שאליהו רץ לפני אחאב כדי לכבדו (מ"א יח, מו), למרות שאחאב היה רשע ועובד עבודה זרה. מחלוקת בגמרא אם משה נצטווה לכבד את פרעה או לא (ובחים קב, א). אמנם פרעה היה גוי, והיה רשע, אך בכל זאת יש מי שסבור בגמרא שמה נצטווה לכבדו. זה לא מונע לתת לו מכות כשצריך, אבל מעבר למכות שהוא מקבל, צריך לכבד אותו, כי סוף סוף הוא מלך, ומלך צריכים לכבד.

ואם כל כך הרבה כבוד מגיע לצלם אלקים, כל שכן

ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנשאו על כתפו - משלם עליו הגנב חמישה. ושה שצריך לנשאו על כתפו - משלם ארבעה, הואיל ונתבזה בו (ב"ק עט, ב). וקשה לכאורה: איזה מין סברה היא זו, לרחם על הגנב מפני שנתבזה? הרי מי הביא עליו את הבזיון? הוא עצמו הביא עליו את הבזיון! ולא בשביל לקיים איזו מצוה, אלא בשביל לעשות עבירה! ובכל זאת, שופט כל הארץ קבע, שגנב זה ישלם פחות, מפני שהיה לו בזיון בגניבה. קשה להבין את זה, אבל רואים מכאן עד כמה מתחשב הקב"ה בכבושה של יהודי. גם אדם שהזיק לעצמו וביזה את עצמו לדבר עברה, הקב"ה מתחשב בכבושה הזו, ומפחית בגללה מענשו.

ולא רק בכבושה של יהודי מתחשב הקב"ה, גם בכבושה של גוי הוא מתחשב, ואפילו גוי כמו בלעם הרשע! המלאך אומר לבלעם: "על מה הפית את אתנך זה שלוש רגלים, הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי, ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים, אולי נטתה מפני פי עתה גם אתה תהרהר ואתה תייתי" (במדבר כב, לב-ג). מסביר רש"י: "ועתה, מפני שדברה (אתונך) והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה... על כן הרגתיך, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב. שחס המקום על כבוד הבריות". והנה, בלעם הרשע הוא מאלה שאין להם חלק לעוה"ב (משנה סנה"א, א). ואמרו חז"ל, שאף שכל אלה שאין להם חלק לעוה"ב אין להרבות לדרוש בגנותם, אבל על בלעם - כל מה שאפשר לדרוש לגנותו צריך לדרוש בו (גמ' שם קו, ב). משמע, שהוא מקולקל עד לאין שיעור, וצריך לחפש אצלו את כל הצדדים לרעה. ובכל זאת, הקב"ה חס אפילו על כבודו של בלעם, והורג את אתונו, "שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב". מגיעים לו כל מיני עונשים, אין לו חלק לעוה"ב, נמצא במדרגה התחתונה של הגיהנם, ובכל זאת הכבושה הזאת אינה מגיעה לו, וא"כ הקב"ה דואג לכבודו בדבר הזה, כל עוד הוא נמצא כאן בעולם הזה.

בהשבת אבדה התורה אומרת: "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים ונתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיק" (דברים כב, א). דורשת הגמרא: "ונהתעלמת מהם" - פעמים שאתה מתעלם (ב"מ ל, א). הא כיצד? אחד המקרים שאומרת הגמרא, כגון שהיה המוצא זקן ואינה לפי כבודו. אדם מכובד שאין דרכו לטייל עם חמור ברחוב, אם מצא חמור הרי הוא פטור מלטפל בהשבתו. כי כמה שהתורה רוצה שתעשה חסד ותשיב אבדה, אבל אדם לא חייב לבזות עצמו בשביל זה. התורה חסה על כבודו של אדם.

שרה צחקה כשנתבשרה שיהיה לה בן, ואמרה: "אחרי בלתי היתה לי עֲדֵנָה ואֲדִי זָקֵן" (בראשית יח, יב). הקב"ה מספר לאברהם מה שאמרה שרה, אך הוא משנה את דבריה: "ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שָׁרָה לֵאמֹר הֲאֵף אֶמְנָם אֲלֵד נְאֻמִי זְקֵנָתִי" (שם, יג). "שינה הכתוב מפני השלום, שהרי היא אמרה ואדוני זקן" (רש"י שם). הקב"ה חס על כבודו של אברהם, לשנות את האמת, כדי לא לקלקל את

הכבוד לשכון בבית הנכבד והנורא. מי שעשה ניסים לאבותינו, אנו מכבדים אותו בהדלקת הנרות בחנוכה, ובעזרת ה' נזכה לכבד אותו בהדלקת המנורה במקדש במהרה בימינו, אמן.

שצריך לכבד את הקב"ה בעצמו. לתת כבוד לכל דבר שה' מכבד. למצוות של הקב"ה, לספרי תורה תפילין ומזוזות, לנביאים וכתובים, למשניות וגמרות, לבית הכנסת, לבית המדרש, לבית המקדש במהרה בימינו, להזהר בכבוד הדברים שהקב"ה מכבד אותם. הקב"ה הוא מלך הכבוד, וצריך להזהר בכבודו מאד מאד.

אם ננהג בכבוד כמו שצריך, בכבוד מלך מלכי המלכים וכבוד כל הדברים ששייכים לו, השמות הקדושים, ספרים ושאר הדברים הקדושים, נזכה שבמהרה בימינו יבוא מלך

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. פירש רש"י: "צדקה - בדבריה. מְמַנֵּי - היא מעוברת".

2. נראה פשוט, שאין כוונת חז"ל שעצם סילוק הדם מפניו של המתבייש הוא זה שנחשב לשפיכת דמיו, דא"כ גם המכה את חברו ועשה בו חבורה יחשב כשופך דם וכרוצח, וזאת לא שמענו. אלא ודאי הכוונה היא, שהבושה שסבל המתבייש היא זו שנחשבת לשפיכת דמיו, "כי צער הפְּלִימָה - מר ממות" ("שערי תשובה" שער ג' אות ק"א ואות קל"ט), ולכן המבייש את חברו חשיב כאילו הרגו. [ועי' גם תוס' שכתבו, שהמתבייש לילך בין בני אדם (מחמת איזה טעם) - אין לך צער גדול מזה (שבת נ, ב תוד"ה בשביל צערו). ומשמע שגם צער מיתה אינו גדול מזה, וכדברי ה"שערי תשובה". וכן כתב בספר חסידים (סי' נ"ד): "איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, והעבירה קלה, וחמורה היא למעלה? - הוא הבושה, המבייש פני חברו ברבים, או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער. שאילו היה הורגו - היה מקבל מיתה כדי שלא יהיה מתבייש". ומה שהביאה הגמרא ראייה מהא דאזיל סומקא ואתי חוורא, אין זה אלא בבחינת סימן ורמז בעלמא לכך שהביוש חשוב כשפיכת דם. אך עיקר הענין הוא מחמת עצם הביוש, ולא מחמת סילוק הדם.

3. יש לעיין, איך שייך דין "יהרג ואל יעבור" בהלבנת פנים, והרי התורה ציותה "וְחַיֵּי פְּהֵם" (ויקרא יח, ה) ולא שימות בהם (סנה' עד, א), וא"כ ראוי היה להתיר לאדם לבייש את חברו כדי להציל עצמו ממוות. ואע"פ שבאיסור רציחה לא אמרי' "וחי בהם ולא שימות בהם", אך הרי זה הוא מפני שברציחה איכא איבוד נפש חברו, וא"כ אמרי' ליה "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דחברך סומק טפי" (סנה' שם), ולכן אסור להציל עצמו בנפש חברו, אך בנדו"ד לכאורה לא שייכת סברא זו, דהלא חברו ישאר חי גם אם יביישו, משא"כ הוא עצמו אזיל למיתה ממשי.

אך י"ל, היות והלבנת פני חברו חשובה כשפיכת דמיו, א"כ גם בזה שייכת סברת "מאי חזית", דאין לו היתר לבייש חברו כדי להציל את עצמו, שהרי הוא כשופך את דמיו. [ואכן בהג' מהרש"ל (ח"מ סי' תכ"ו) כתב, שהרואה את חברו טובע בים, אינו חייב לבנות עצמו כדי להצילו, ע"ש ראיותיו].

4. עי' שבת (ק"ח, ב), "אבוך במאי זהיר טפי". וכתב שם בחידושים המיוחסים לר"ן, "דכל תלמיד חכם ראוי לו לקבוע לעצמו מצוה אחת לקיימה כהלכתה". ועי' בספר חרדים (פרק ס"א) שהאריך בענין זה. [ויש שפירשו את לשון הגמרא "אבוך במאי זהיר טפי", דהכוונה היא, באיזו מצוה האיר אור נשמתו ביותר ("זהיר" מלשון זוהר ואור), שבה היה שורש נשמתו, וממנה שאב חיות לקיום שאר המצוות]. ועי' "העמק דבר" (דברים ו, א).

5. ב"זוהר חדש" מובא ויכוח ארוך שהתנהל בין בני בכל לבני א"י, מי מהם ראוי יותר לפתוח בהספד על חורבן הבית (זו"ח צא, א). בני בכל טענו של הם ראוי יותר להיות הפותחים בהספד, כי אצלם החורבן מורגש יותר, שהרי בנוסף לבני א"י הם גם גלו מן הארץ ונתפזרו בין האומות. ואולם בני א"י טענו, שמחמת כמה טעמים דוקא להם ראוי יותר להיות הפותחים בהספד. ואחד הטעמים שאמרו שם, מפני שדוקא אצלם החורבן מורגש יותר, כיון שהם רואים אותו תדיר מול עיניהם. [אנן אית לן למבכי ולמעבר הספידא... ומסתכלין עינינן לכותלי ביתא דאימנא והא אתחרב ולא אשכחנא לה... ננשק עפרא דרגלהא, ננשק אתר בית מותבה, ננשק כותלי היכלא ונבכי במרירו. אנן נפתח בהספידא, דחמינן בכל יומא כל האי...]. ומבואר שם שאכן לבסוף בני א"י הם שפתחו בהספד. וכנראה שטענה זו היא שהכריעה.

6. לדעת רש"י לאו זה קיים ממילא בכל אדם, [אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שאלמנה ויתום הם תשושי כח, ודבר מצוי לענותם (רש"י שמות כב, כא)]. אבל ברמב"ם משמע שלא זו נאמר רק ביתום ואלמנה, ולא בכל אדם (עי' רמב"ם הלכ' דעות פ"ו ה"י), וכן משמע בספר החינוך (מצוה ס"ה) וב"שערי תשובה" (שער ג' אות כ"ד). ולשיטתם מחדש הרב שליט"א, שגם באשה שבעלה מצער אותה יהיה שייך הלאו הזה, כיון שאשה זו היא כאלמנה בחיי בעלה, וכפי שביאר כאן הרב שליט"א.